

KLAIPĖDOS UNIVERSITETAS

ŠIAURĖS ŽEMAIČIŲ KRETINGIŠKIŲ TARMĖS VOKALIZMAS: XXI A. PRADŽIOS SITUACIJA

Jūratė LUBIENĖ, Dalia PAKALNIŠKIENĖ
Klaipėdos universitetas, Lietuva

XXI amžiaus tarmių tyrimai:
geolingvistinė ir sociolingvistinė perspektyvos
Tarptautinė tarpdalykinė konferencija
2013 m. gruodžio 5 d.

Antanas Salys
1902-1972

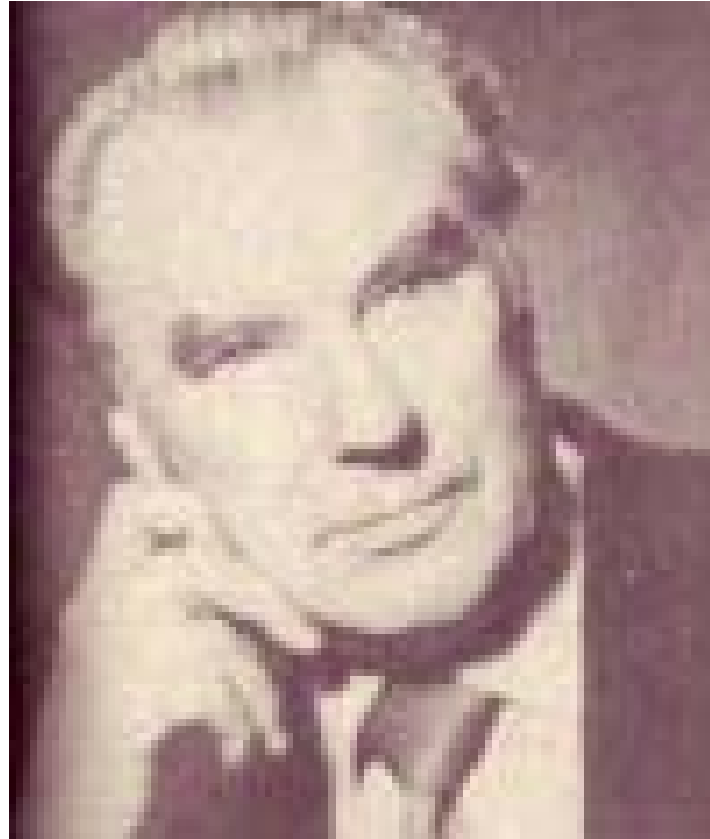

REKETË

A. SALIO g.

Lietuvių kalbos atlasas
I Leksika

3 tomai
1977-1991

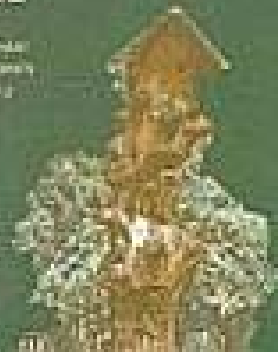

Juozas Aleksandravičius
1920 -2007

Julija Blazauskaitė
Rimantas Žilinskas
Angelė Petraitienė
Vida Baigalė

CENTRINĖ ŠIAURĖS ŽEMAIČIŲ KRETINGIŠKIŲ TARMĖ

Terminologinis
sąlygininkas
ir žodynas

ISBN 978-5-430-00000-0

010

Kretingos tarmės
žodynas

LIETUVIŲ
KALBOS
INSTITUTAS

Šiaurės žemaičiai kretingiškiei - 35 punktai.

4,8 % visų lietuvių kalbos tarminių punktų.

Tyrimo tikslas -

įvertinti ŠŽK tarminių punktų būklę
ir pateikti rekomendacijas punktų tinklo
optimizavimui.

Gyvybingi punktai - 15

Darbėnai, Endriejavas, Grūšlaukė, Įpiltis,
Judrėnai, Kalniškiai, Karklėnai, Lapiai,
Medingėnai, Plungė, Rietavas, Salantai,
Veiviržėnai, Kretinga, Gargždai / Vėžaičiai

Rietavas

GRŪSLAUKĒ

DARBĒNU g.

Grūšlaukēs
Šv. Jono Nepomuko bažnyčia

Sunykę punktų centrai - 11

Alkas – į Daugėdus,
Babrungėnai – į Didvyčius,
Gintališkė – į Platelius,
Kalgraužiai – į Laukžemę,
Mišėnai – į Šateikius,
Ruginiai – į Karteną,
Stropeliai – į Kūlupėnus,
Šakiniai – į Tilvikus,
Vindeikiai – į Notėnus,
Žemytė – į Lenkimus,
Žibininkai – į Rūdaičius,

Žibininkai

BALTIJOS
JŪRA

151
PALANGA

122

90

91

218

2

3

56°05'

56°00'

55°55'

Baltijos jūros talasologinis draustinis

Jūratė ir Kastytis
A. Mončio namas
J. Šliupo memorialas
Botanikos parkas
Gintaro muziejus
Birutės kalnas

Rūdaičiai
Rūdaičių pilakalnis
Rūdaičių alkakalnis
Žibininkai
Kumpiškių miškas

Negarbės pilakalnis
Ankštakiai
Kvečiai
Trelnupis

Pajuodupiai
Kurmaičių pilakalnis

Kretinasodis

Vydmantai

Šventoji
Sventosios miškas

Mažučiu miškas
Drumulio miškas

Želvių miškas

Joskaidų miškas

Kumpiškių miškas

Būtingės miškas

Laukžemės miškas

Kalgraužių miškas

Mažučiu miškas

Drumulio miškas

Želvių miškas

Želvių miškas

Joskaidų miškas

Joskaidų miškas

Joskaidų miškas

Joskaidų miškas

Joskaidų miškas

Joskaidų miškas

Laukžemė

Laukžemė

Laukžemė

Laukžemė

Laukžemė

Laukžemė

Laukžemė

Laukžemė

Laukžemė

Laukžemė

Laukžemė

Laukžemė

Laukžemė

Laukžemė

Laukžemė

Laukžemė

Laukžemė

Laukžemė

Laukžemė

Laukžemė

Laukžemė

Laukžemė

Laukžemė

Laukžemė

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

218

Rūdaičiai

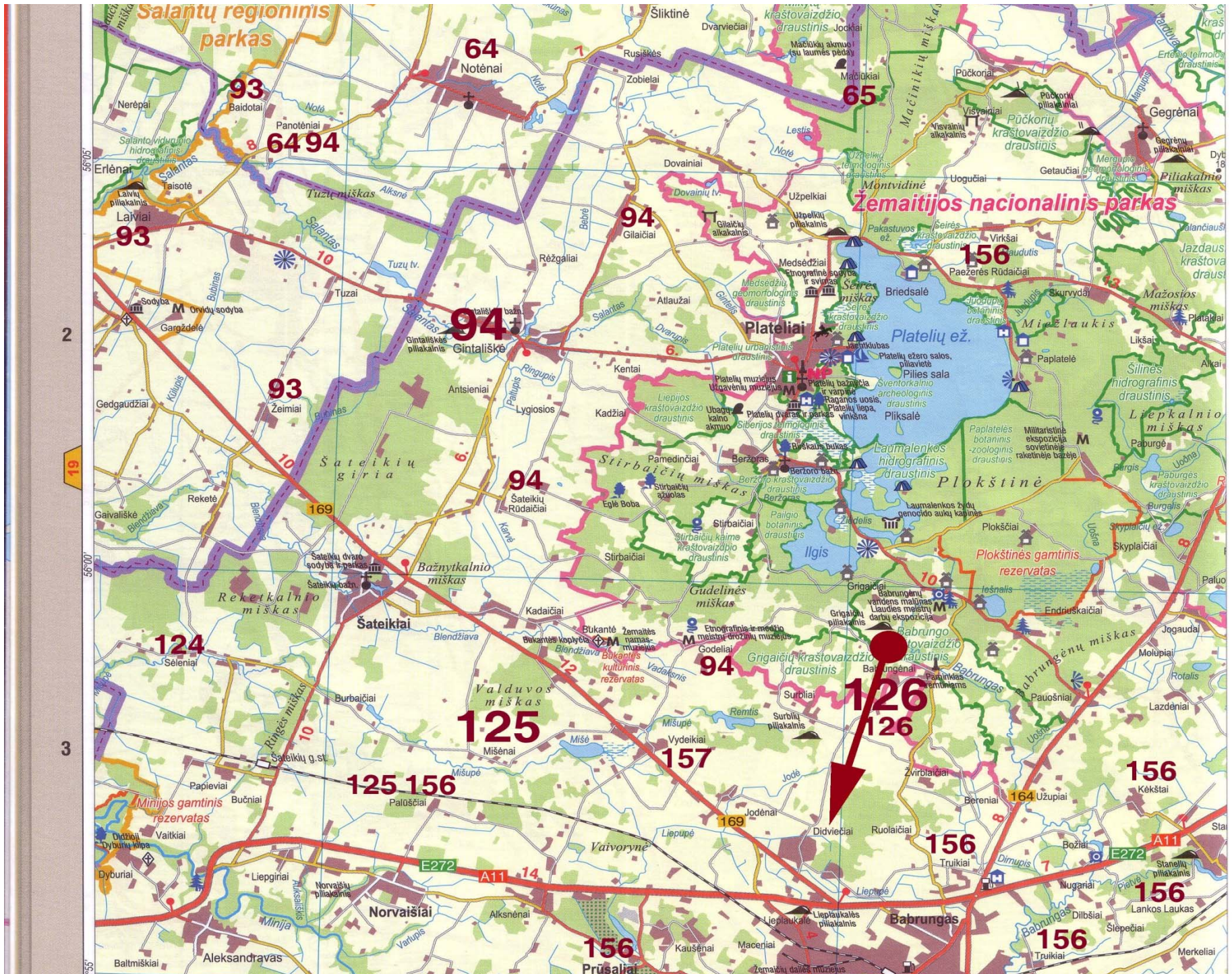
Rūdaičių pagrindinė mokykla

Babrungėnai

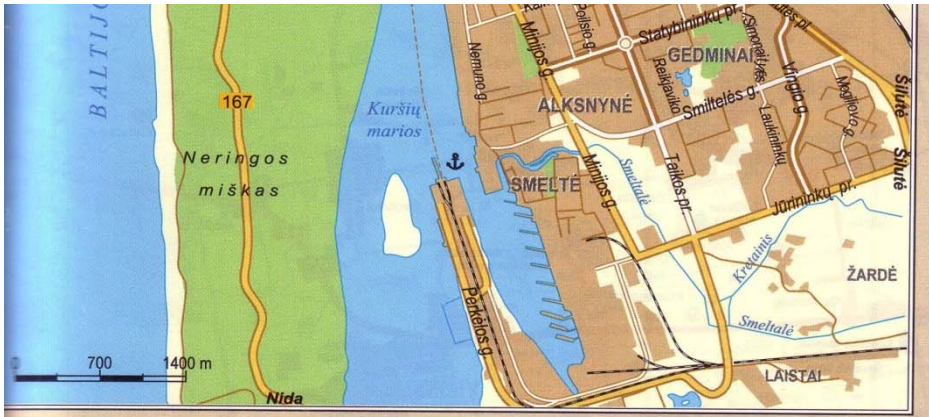
Didvyčiai

ŽEMYTĚ 1 →

Lenkimų Šv. Onos bažnyčia

Lenkimų Simono Daukanto pagrindinė mokykla

Nykstantys punktai - 8

Antkoptis, Budriai, Mataičiai, Mižuikiai,
Pryšmančiai, Šaukliai, Užpeliai, Žadvainiai

Užpeliai

Šaukliai

GRŪŠLAUKĖS PARAPIJOJE

IŠNYKĖ KAIMAI

GALALIS

PAGEIŠIAI

PIMPIERIAI

PIETARAIČIAI

PIRKULIAI

RUOKIŠKIS

SERAPINAI

ŽEBELIAI

Naikinamas

Serapinai

„Šiuolaikiniai geolingvistikos tyrimai
Lietuvoje: punktų tinklo optimizacija ir
interaktyvioji tarminės informacijos sklaida“

304 pateikėjai - 345,25 val.

- vyriausioji karta 187 (61,5 %)
- vidurinioji karta 75 (24,7 %)
- jaunesnioji karta 42 (13,8%)
  - moterys 209 (68,75%)
  - vyrai 95 (31,25%)

Šiaurės žemaičių kretingiškių tarmės vokalizmas: XXI a. pradžios situacija

- *ė, o; ie, uo; u, i; q, ɛ* atliepiniai dabartinėje ŠŽK tarmėje;
- naujausių duomenų gretinimas su tradicinės (XX a.) tarmės duomenimis;
- ekstralingvistiniai veiksniai, turintys įtakos tarmės stabilumui ar kaitai.

o, é ~ uo, ie

Krèsk vûoluok̇is, ę viēl stûok̇is.

Krisk volokis (= rk. voliokis), ir vèl stokis.

A. Salys. *Raštai IV*. Roma, 1992, 36.

Gargždelės kapinės. Kretingos raj. 2013 m.

o, é ~ uo, ie

Kokios bobos, tokios trobos.

Gera audėja ir tvoro(je) išauda.

Su tavim prasidėk, tai ir kelnes pasidėk.

Tas varlė [..] pryš tėvą šokinė(ja).

uo, ie ~ ou, ei

Kirčiuoti:

a) pagrindiniu kirčiu:

laužtine priegaide:

ô.uga ~ úoga

vê.ina ~ víeną

teštine priegaide:

šõ.u ~ šuõ

pẽ.itâ.ms ~ piẽtams

uo, ie ~ ou, ei

b) atitrauktiniu kirčiu:

poukã·s || pò.ukã·s ~ puokais „pūkais“

*skõ·udè ~ Skuodè

dėinũ· || dė.inũ· ~ dienũ

kvėitũ· || kvė.itũ· ~ kviečiũ

c) nukeltiniu kirčiu:

kràštò.u ~ krãštuo „kraštui“

ož męškèlò.u ~ už miškėliuo „už miškelio“

uo, ie ~ ou, ei

Nekirčiuoti:

goutẽ·lęs ~ guotẽlės

*joudẽ·ikû·s ~ Juodeĩkiūs(e)

nesoupô·uk ~ nesuopúok

pęimęnâ.utę ~ piemináuti

Skoliniai ar naujai į tarmę atėję žodžiai su *ie, uo*

Senieji skoliniai

àñuolė·li ~ aniuolėlį

grīeka ~ grīeką

kavalīeŗu ~ kavaliērių

mīesc ~ mieŗtas

vīedrųs ~ viēdras

Nauji žodžiai

gr̃ietę̃nė ~ gr̃ietinė

ṽietę̃nė ~ ṽietiniai

p̃uop̃iẽr̃os ~ p̃op̃ierius

p̃erm̃ã·d̃ieni ~ pirm̃ãdienį

š̃viesũolė ~ š̃viesũolė

Nauji žodžiai

nûostàbòs ~ nuostabùs

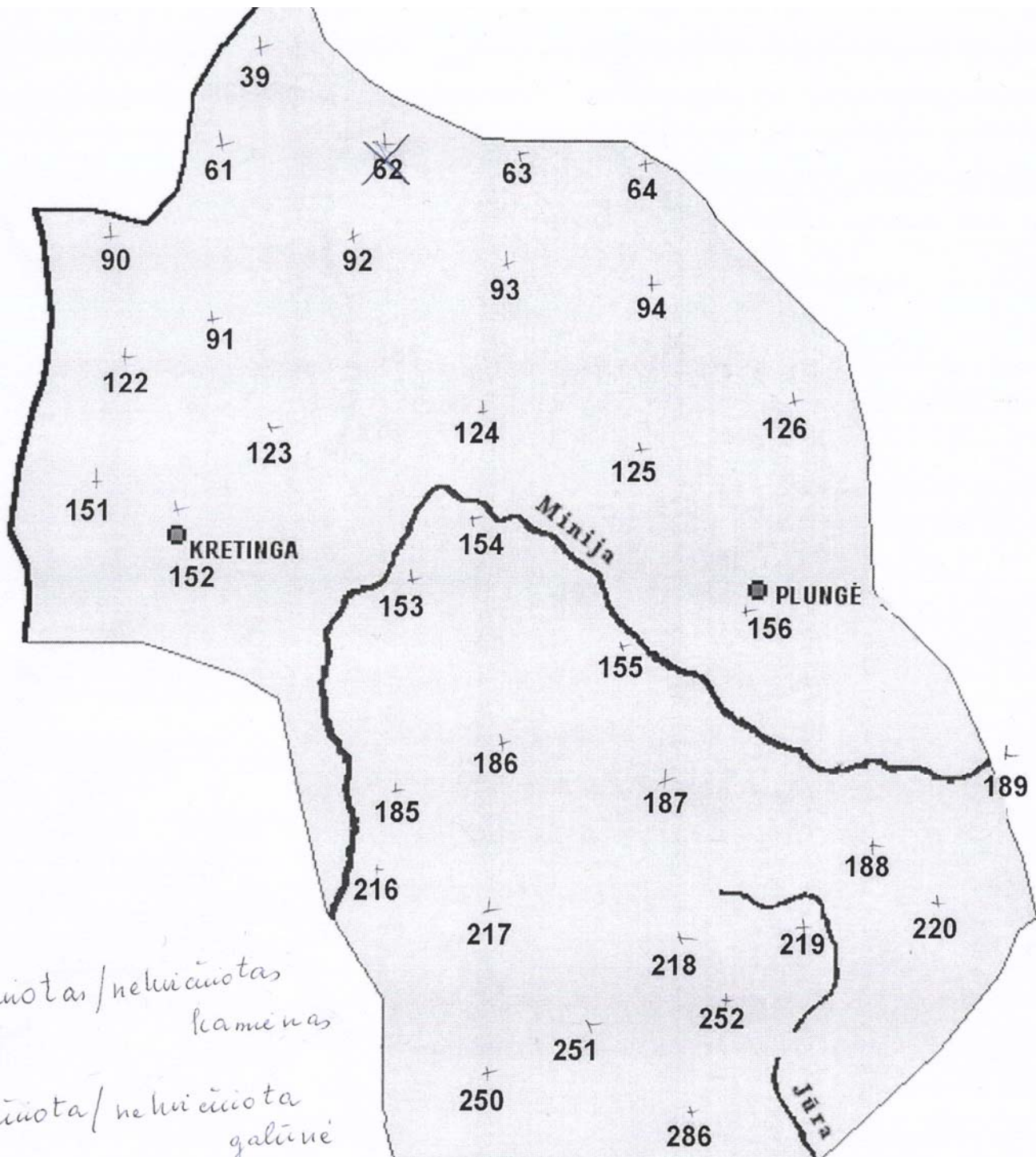
aukštû.omenę ~ aukštúomenė

vairúotûos ~ vairúotojas

rũošę ~ ruõšė (valgi)

sõtuoktò.vû ~ sutuoktùvių

aštuonmẽ.tę ~ aštuonmetė (mokykla)

Kričiūta / nekričiūta
kamienas

Kričiūta / nekričiūta
galūnė

Kitokie *uo, ie* atliepiniai

Kaip pietų žemaičių tarmėje:

jɔukí.ŋgâ· ~ juokìngai ir **ju·dã·us(ę) ~ Juodaũse*

išvažô.u ~ išvažúo(ja) ir *važú·jê.m ~ važiúojam,*

dẽ·in(a) ~ dieną ir *vî·n(a) || vîen(a) ~ vîeną.*

(Judrėnai)

ou, ei prieš to paties skiemens sonantus *m, n*

monoftongizuojami

pê·ns || *p ε·ns* ~ *píenas*

vê·ns || *v ê·ns* ~ *víenas*

uo, ie ~ ou, ei

Šuo šunį, šuo šunį, šuo uodegą vikst.

Sunkiai šieną vežti, bet lengvai žiemą pešti.

Atsiriek duonelės; juokis per dienele.

i, u; dvigarsiai; ui

$i, u \sim e, o$

Kretingiškiei prieš telšiškius:

Širdis į kulnis nusmuko.

i, u ~ e, o

Kaip visi šiaurės žemaičiai:

kė.ta ~ kitą

mė.ška ~ mišką

nablė.ka ~ nebeliko

natė.ka ~ netiko „nepatiko“

žėna ~ žino

bų.va ~ būvo

liektòus ~ lèktùvas

veršò.ka ~ veršiùko

dė.rb ~ dirba

pê.rmũ· ~ pirmũ

kô.rmi ~ kùrmį

sosė.rga ~ susiĩgo

i, u ~ e, o

Kretingiškiei platina visada!

Prieš skiemenis su priešakinės eilės balsiais *ĩ, ě, ě* ir *ie* balsiai *i, u* taip pat tariami *e, o*:

dėktė· ~ dikčiai

lė.jė ~ lijo

seserėk(e) ~ seserikė

vė.si ~ visi

rėdeni ~ rudenį

šė.ni ~ šunį

vestė.vęs ~ vestuvės

žė.ųs ~ žuvis

bė.lvęs ~ bulvės

kė.rmi ~ kùrmį

pė.ikė· ~ puikiai.

i, u kaip bendrinės kalbos

Svetimuose tarimei **žodžiuose** ir **skoliniuose** *u, i* paprastai neplatinami:

ambulatūoriję ~ ambulatòrija

bandĩ.tâ· ~ bandítai

kĩ·ns ~ kìnás

muočùtę ~ močiùtė

drabũ·žũ ~ drabùžių

rùsâ· ~ rùsai

rũ.su ~ rùsų

Yra skolintų leksemų, prisitaikiusių prie tarmės fonetinės sistemos:

lŏ.rda ~ luĩdas

sŏma ~ sumà „šventos dienos vidurdienio mišios“

i_tŏ.rgu ~ i_tuĩgu

i, u kaip telšiškių

Medingėnai:

prieš priešakinės eilės balsį turintį skiemenį neplatinami:

gîmîem ~ gîmêm

gîminîes ~ gîminês

mîrę ~ mîrė

vîs(i) ~ vîsî

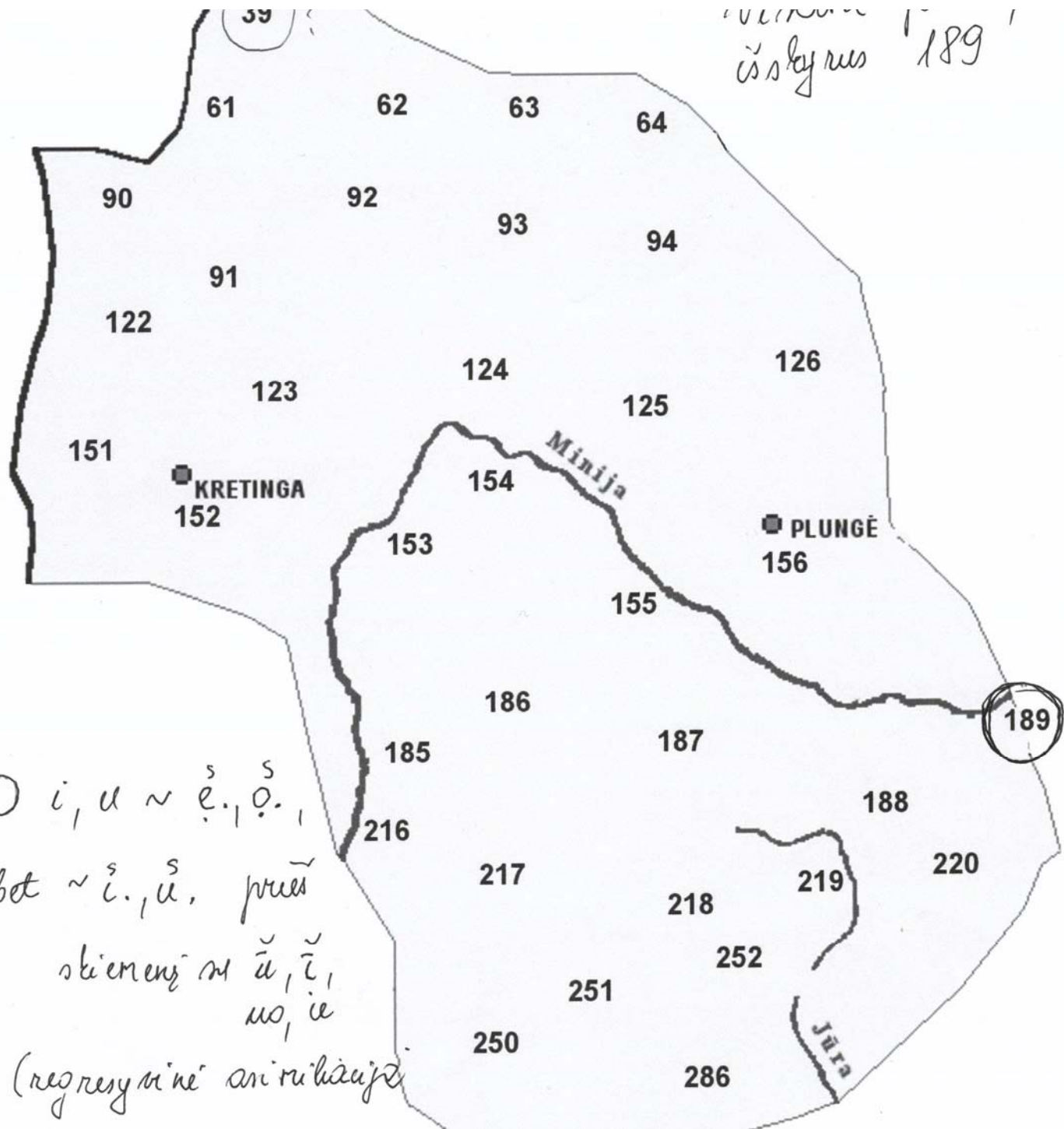
bùvê.n ~ bùvę

dùktîe ~ duktê

lietú.viškâ. ~ lietùviškai

medînę ~ medînė

pùs(ę)s ~ pùsės

q, ξ

1. $q, \xi \sim \dot{q}, \dot{\xi}$
2. $q, \xi \sim \dot{q}u, \dot{\xi}i$
3. $q, \xi \sim \dot{q}n, \dot{\xi}n$

ą, ę ~ o, e

Didžiausioje, **centrinėje** ŠŽK tarmės ploto
dalyje:

kô·stę ~ kąsti

žõ·sès ~ žąsis

skẽ·stę ~ skęsti

švẽ·stę ~ švēsti

ą, ę ~ ou, ei

Šiaurės vakaruose:

skę·istę ~ skęsti

spę·istę ~ spęsti

ó.užô.uls ~ ážuolas

oužouľũ· ~ ąžuolũ

kousnieli ~ kąsnėli

rõ·ustùs ~ rąstùs

slõ·ustelùs ~ sląsteliùs

žõ·usê.ns ~ žąsinas

žousí·tê· ~ žąsyčiai

arba

ou || *o* ir *ei* || *e*

žõ·usìs ~ *žqsis* (dgs. gal) || *žõ·sìs* ~ *žqsis* (dgs. gal.)

žosẽ·leş || *žousẽleş* ~ *žqsẽlès*

õnsəkõustę || *õnsəkõstę* ~ *antsikąsti* „užsikąsti, užkąsti“

bet tik *švẽ·stę* ~ *švęsti*.

ą, ę ~ օn, օn / օ, օ

Pietryčiuose (pamažu niveliuojamas):

atsklẽ·nstę ~ atsklẽsti

skẽ·nstę ~ skẽsti

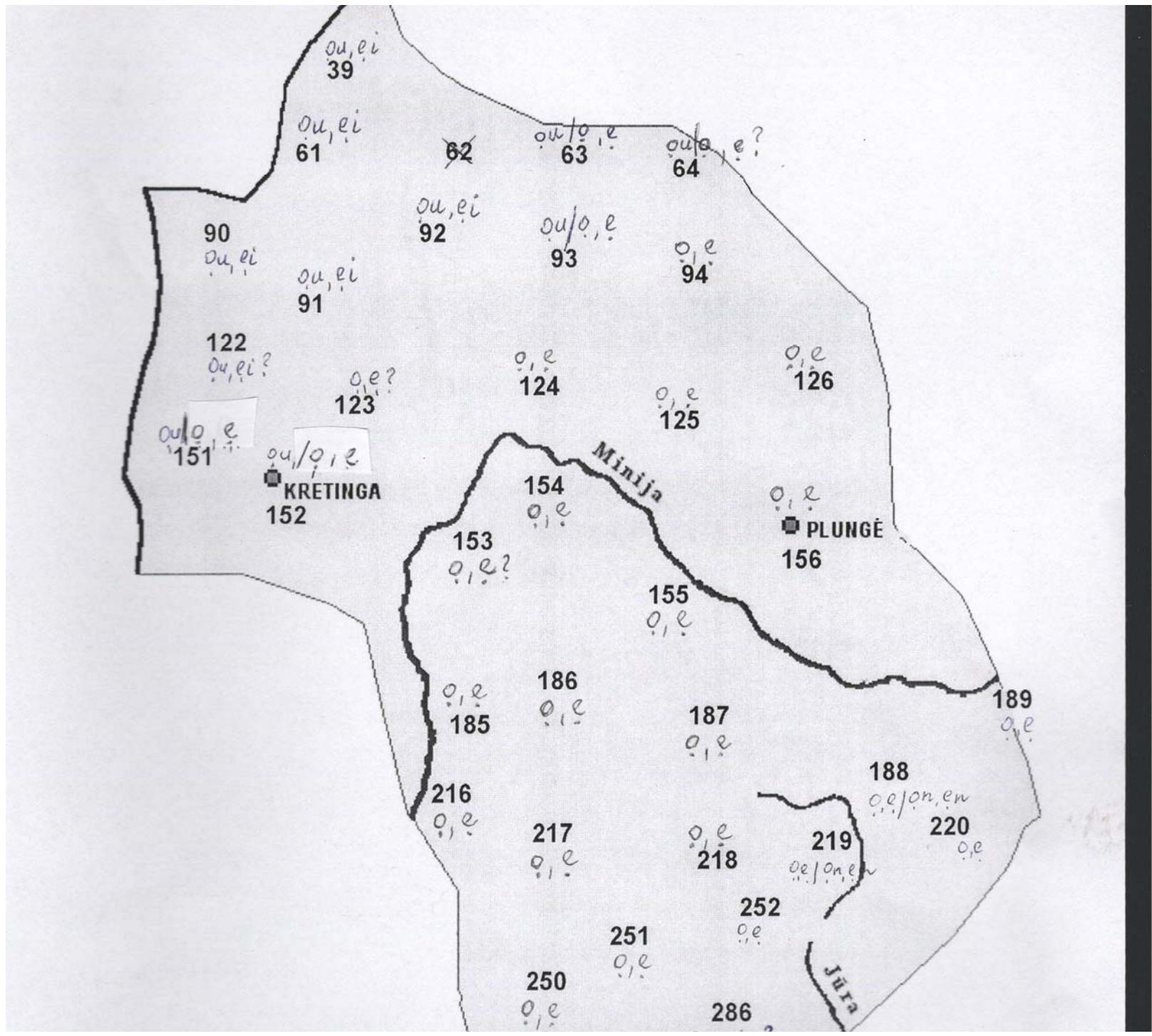
օnžօ·uls ~ ážuolas

ikօ·nstę ~ įkąsti

kօ·nsnis ~ kąsnis

rօnstę·nis ~ rąstinis, bet rօ·stâ· ~ rąstai

*Per didelį kėsnį atkėsti norėdams, gali paspringti.
Tėva, aukšta panelė, po nosia – burbulas (svirtis).
Iš žėsinio aviųų nenupirksi.*

Žemaičiai rokuojas – kalnai trup(a).

- Vienas svarbiausių kretingiškių tarmės stabilumo garantų – teigiamas požiūris į tarmę.
- Pakankamai išvystyta infrastruktūra (punktas paprastai yra administracinis centras, dažniausiai seniūnija, jame yra mokykla ir / arba biblioteka, kultūros centras).

